

Сидорчук Н. Італійські університети в XI-XIII століттях // Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку: Зб. наук. праць / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, Л.В. Калініної, О.Є. Антонової. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – С. 173-176.

*Сидорчук Нінель,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Італійські університети в XI-XIII століттях

Англіїці називають середні віки "темними", dark ages, dark time. Дійсно, 700-800 роки, що відокремлюють падіння Західної Римської імперії від епохи Відродження, відзначаються мізерними "світлими плямами, маяками і оазисами освіти" [7, 187]. Це має відношення як до всієї Європи, так і до Італії зокрема.

Так, розглядаючи епоху Теодоріха Великого, можна згадати Касіодора і Боеція: по суті, це були останні представники римської писемності на Апеннінському півострові. За ними потягнувся ряд століть без ознак живого розумового життя. Століття Карла Великого, так зване "каролінгське Відродження", принесло з собою лише відродження імперії та створення придворної школи - чого, зрозуміло, було недостатньо для Середньої Європи, не кажучи вже про Італію, далеку від імператорського двору.

X століття відродило забутий до того часу аскетизм, однак не можна сказати, що воно здійснило значний вплив на життя і думки своїх сучасників. Слід зазначити той факт, що на початку того ж X ст. жив і писав чудовий математик Герберт (згодом папа Сильвестр II); проте, по-перше, особливого впливу на інтелектуальне життя свого часу він не здійснив (його вважали навіть чаклуном), а по-друге, був французом, що провів більшу частину свого життя поза Італією, і був відомий італійцям лише за чутками.

У XI ст. в Італії відбувається велика боротьба двох ідей, двох партій - папського Риму і німецького імператора. "Обидві партії і до, і після рішучих сутичок користуються публіцистикою, письмовою полемікою для виправдання своїх поглядів і виправдання суперників, ця обставина пожвавила розумову атмосферу Італії, але, звичайно, односторонньо" [7, С. 187].

Нарешті, XII ст.: – починають виникати університети, установи, що зробили дійсний переворот, як в повсякденному, так і в духовному житті європейців.

"Університетська культура протягом деякого часу визначала духовний розвиток середньовічного суспільства, акумулюючи всі його найбільш характерні досягнення і розвиваючи їх далі. У XIII - XVI ст. університети перетворилися на інтелектуальні центри Західної Європи. Ця позиція чудово

усвідомлювалася сучасниками, що називали університет "вартовим християнства", "річкою, що живить мир" [4, С. 55].

У цей час з поняттям університет пов'язують уявлення про вищий навчальний заклад, який, реалізуючи вільне викладання і розвиток всіх галузей науки (*universitas litterarum*), незалежно від їх практичного застосування, користується разом з тим широким самоврядуванням і надає студентам значного простору у виборі і направленні своїх наукових занять.

Європейський університет, як вже було відзначено вище, є продуктом пізнього Середньовіччя і не має безпосереднього зв'язку з великими навчальними закладами стародавнього світу, якими були александрійський музей Птолемеїв, філософська школа в Афінах і створені за її зразком "атенеї" в Римі, Ліоні, Німі тощо, хоча, поза сумнівом, і у стародавньої вищої школи, і у середньовічного університету багато загальних завдань.

Початок університету, як відомо, відноситься до XII ст.: поряд з монастирськими, соборними, капітульними і панськими школами виникають особливі школи, які не пов'язані виключно з інтересами місцевого приходу, монастиря або міста (*studia generalia*). Професори і їх учні (*magistri et discipuli*) утворюють корпорації з особливою юрисдикцією, з особливими органами самоврядування і з привілеями, одержаними від місцевих і універсальних властей (папи і імператора). Всяке товариство, купецька ганза, гільдія або торгівельно-промисловий цех в середні віки називався *universitas*, саме тому представники педагогічного і вченого ремесла стали називатися *universitas studii*, *universitas magistrorum et scholarium* або просто *universitas studentium*, оскільки термін *studentes* позначав як вчителів, так і тих, що вчаться. Як навчальний заклад, старовинний університет називався *schola* або *studium*, епітет же *generale* вказував на його інтернаціональний характер.

Наука, що викладається в такому навчальному закладі, через санкцію однієї з універсальних властей (головним чином папи), мала загальновизнаний авторитет; вчені ступені, що видавалися, мали загальноєвропейське значення. Перші університети були осередками середньовічної науки, яка у всіх країнах викладалася в однаковій формі, на спільній для всіх народів латинській мові. Крім того, університети перейняли істотні риси середньовічних цехів: товариство, присяги, регламентація і монополізація праці і виробництва. Була ще одна характеристика, притаманна середньовічному університету: його церковний характер. "Хто б не був його засновником: чи міська комуна, світський або духовний князь, або, нарешті, всесвітня влада папи або імператора ... економічний добробут університету спирався переважно на церковні «пребенди»" [8, С. 753].

Найбільш відомими італійськими університетами в історії європейського освітнього життя залишилися університети півночі, тобто Ломбардії, першим за часом виникнення слід вважати університет Півдня, Салернський.

Точні відомості про відкриття салернської медичної школи відсутні, але, мабуть, не пізніше X ст. літописці називають її "відвічною" і "знаменитою" [7, С. 189]. Традиції латинської науки більше притаманні Південній і Середній Італії, а традиції юриспруденції - Італії Північній. Необхідно відзначити проте,

що і в XI, і в XII ст. університету, в його справжньому розумінні, в Салерно не існує: є лише щось ніби медичного факультету, який очолювало декілька відомих осіб.

У 1231 р. Фрідріх II видав наказ, на основі якого "ніхто в його сицилійських володіннях не мав права практикувати без диплома, виданого королем Сицилії (тобто самим Фрідріхом II) після попереднього відгуку про дану особу з боку колегії салернських докторів" [1, 58]. (Взагалі Фрідріх II був відомим покровителем медицини: у 1224 р. він відкрив університет в Неаполі з медичним факультетом. Правда, років через 30 саме медичний факультет і перестав існувати, хоча інші факультети залишилися). У тому ж XIII ст. медичні факультети в Болоньї і Монпельє стали успішно конкурувати із старою салернською школою. І вже з XIV ст. Салернській університет йде до занепаду.

Незрівнянно більшого значення для всієї Італії мав Болонський університет. Ломбардські торгові міста з давніх часів відрізнялися винятковою в середніх віках якістю: знатні і багаті миряни давали своїм дітям хорошу на той час освіту; не була ученість тут синонімом приналежності до духовного класу, як у Франції і Німеччині. "Вже з X ст. у Північній Італії стала наявною тенденція активних занять науками: у інших європейських країнах вивчали діалектику, риторику, логіку, граматику без жодної певної і ясно осмисленої мети. У Ломбардії ж звикали у всій цій шкільній премудрості бачити ключ до розуміння - спочатку джерел римської історії, а потім і римської юридичної творчості" [7, С. 189].

У Болоньї, як і в інших центрах Італії (у Равенні, в Падуї), справдавна вивчали римське право. Про давнє походження Болонського університету свідчить відома в середні віки легенда, що приписує Феодосію II відкриття тут в 433 р. вищої юридичної школи. Проте, на думку сучасних дослідників, вона є неправдивою. Ця легенда була пущена в народ в XIII ст. болонськими юристами, які прагнули, щоб честь заснування університету належала римським імператорам. Вперше, очевидно, серйозним викладанням римського права зайнявся болонець на ім'я Пепо, згадуваний в 1076 р. в одному з документів під ім'ям *legis doctor*. Проте його викладання не мало значного успіху. Насправді початок вивчення права був покладений лише в кінці XI ст. Ірнерієм. Ірнерій (Варнерій, Вернерій, Гарнерій) був викладачем в школі вільних мистецтв. Вивчивши самостійно, без допомоги викладача, юстиніаново право, він заслужив репутацію легиста. Під патронажем графині Матільди, власниці Тоскани і частини Ломбардії, він відкрив спеціальну юридичну школу в Болоньї, а з публічними лекціями вперше виступив в 1088 р.

Лекції Ірнерія принесли йому широку популярність. У нього з'явилося багато учнів, з яких найбільш відомими були чотири доктори: Бульгар Мартін, Гозіа, Гуг і Жак де-ла-Порте Ревенанте. Дуже скоро болонські професори права одержали помітну перевагу над іншими ученими міста і придбали європейську популярність. Є декілька причин такого успіху. По-перше, завдяки науковим перевагам методу викладання Болонські юристи зробили

переворот у вивченні римського права: вони вивчали і викладали його не як додаток до риторики, а як самостійний предмет, і притому не окремими частинами, а в повному об'ємі. І по-друге, завдяки покровительству німецького імператора Фрідріха I, що був в той же час королем Ломбардії. Імператор був вельми зацікавлений в заохоченні занять римським правом, на авторитет якого завжди можна було спертися у разі різних домагань корони. "У 1158 р. Фрідріх I урочисто дав згоду надати відтепер всім, хто з'явився до Болоньї, наступні пільги:

1. Вільно подорожувати по всіх країнах під егідою його авторитету, без необхідності піддаватися всіляким неприємностям, що переслідують іноземців.

2. Підлягати в місті виключно суду професорів або єпископа" [1, 56]. Місцеросташування Болоньї, її здоровий клімат, багатство міста, сам його статус завдяки не так давно отриманій автономії - все це пояснює причини надзвичайної популярності юридичної школи. Разом з молоддю, люди вже зрілого віку, часто залишивши на батьківщині сім'ю, заняття, почесне звання прагнуть до Болоньї, щоб зробитися *scholarii*. Дітей коронованих персон, і тих відправляли в сюди для вивчення права і витончених мистецтв. Популярність школи пояснюється також тим, що в стіни "фельзінського храму премудрості", як називали Болонський університет за часів Ірнерія і Аккурсія, допускалися і жінки і, що саме головне, не тільки до слухання лекцій, але і для викладання (лектрісс). Основною межею, що вирізняє всю середньовічну університетську історію, є: корпоративний, цеховий початок був такий сильний в ті часи, що і університет, по суті, був двома об'єднаними цехами. Обидва ці цехи, що "вчаться" і "учать", залежно від нації і спеціальності осіб, що до них входили, розподілялися на більш дрібні категорії. У Болоньї, зокрема, були чотири нації: кампанська, тосканська, ломбардська і римська. Зібрання всіх студентських корпорацій під загальним статутом і склалося до кінця XII століття в університет в Болоньї. Цей університет, що разом з паризьким, заснованим в ту ж епоху - 1200 р., є самим старовинним в Європі, вже з дня свого створення мав дві особливі риси, що впливали з самих умов його освіти:

1. Це не була асоціація професорів (*universitas magistrorum*), виключній владі яких повинні були підкорятися учні. Навпаки, це була асоціація *studenti* (*universitas scholarium*), що сама вибирає керівників, яким, у свою чергу, підкорялися професори. Болонські студенти ділилися на дві частини: ультрамонтанів і цитрамонтанів, кожна з яких щорічно обирала ректора; обидві частини брали участь в управлінні університетом. Професори вибиралися студентами на певний час, одержували гонорар за угодою і зобов'язувалися ніде, окрім як в Болоньї, не викладати. Знаходячись за статутом, таким чином, залежними від університету і будучи вільними лише в управлінні заняттями студентів, вони могли отримати авторитет і вплив на слухачів виключно своїми особистими якостями і педагогічними талантами.

2. На противагу Паризькому університету, у стінах якого перевага віддавалася вивченню теології, Болонський був юридичним. Вивчення

римського права, що поклало початок університету, а також канонічного, введеного в програму з XII століття, залишилися головними, якщо не винятковими, предметами університетського викладання. Медицина і вільні мистецтва викладалися в ньому протягом XIII ст. відомими професорами, проте вважали, що слухачі їх належать до юридичного факультету, і лише в XIV ст. утворилися два інші факультети: медицини і філософії, а також теології.

Найблискупішим періодом болонської школи права був проміжок часу між поч. XII ст. і другою полов. XII ст., що охоплює лекції Ірнерія і викладання глоссаторства Аккурсієм. У цей період знайшов найширше і плідне застосування, як в усному викладі, так і в творах глосаторів, новий метод навчання. Протягом цього довгого періоду найбільш відомими з глосаторів, після згаданих раніше чотирьох докторів, були: Плацентін, що працював головним чином над кодексом Юстиніана і що заснував школу в Монпельє; Бургундіо - один з небагатьох глосаторів, що знали грецьку мову; Рожер, Жан Бассиєн, Пілліус, Азо (роботи якого користувалися такою популярністю, що навіть склалася приказка: "*Chi non ha Azo, non vado a palazzo*"; і, нарешті, Аккурсій, найзнаменитіший з глосаторів.

Свою любов до заняття юриспруденцією Аккурсій передав і своїм дітям, а дочка його Доту д'Аккорсо, удостоєна університетом ступеня доктора права і допущена до публічного викладання, була першою з жінок, що згадуються в літописах університету.

У період найвищого розквіту в Болонському університеті права разом з юриспруденцією починають процвітати і інші науки. Так, до трівіума, комплексу наук раннього Середньовіччя, який складався з граматики, риторики і діалектики, додався в епоху пізнього Середньовіччя квадріум: арифметика, геометрія, астрономія і музика плюс (трохи пізніше) логіка і математика. Процвітають тут і інші науки: філософія, латинська і грецька літератури і медицина.

Проте за зльотом незабаром приходить і падіння. Багато що посприяло цьому: боротьба гвельфів і гибеллінів і, як наслідок, участь самих професорів університету в партійних розбратах; поступове підпорядкування професорів міському муніципалітету, що претендував на регулювання професорським викладання, не зважаючи на особисті здібності викладача і інтереси науки. Таким чином, університет Болонії поступово втрачав свою першість у викладанні права. На довершення всього найбільш відомі легисти поступово стали викладати право вже в Пізі, Перузі, Падуї і Павії.

За час свого існування Болонська школа здійснювала величезний вплив не тільки на Італію, але і на Західну Європу. Завдяки своїм методам і доктрині, вона значною мірою відновила науку права і здійснила на законодавство, установи і на самі ідеї європейського суспільства величезний вплив, який відчувався впродовж всіх Середніх віків.

Болонській університет став прообразом багатьох інших подібних закладів в Європі. Навіть більше того, він став "ініціатором" утворення багатьох юридичних факультетів (університетів), як в Італії, так і за її межами.

Професори і студенти Болоньї роз'їжджалися по Європі, поширюючи науку, яку вони самі вивчили там. Так, в Італії були створені університети в: Віченці (1203), Ареццо (1215), Падуї (1222). У Франції ж був заснований університет в Монпельє (1137).

Найбільш помітним після Болонського університету був університет Падуанській, де процвітало вивчення філософії; саме тут схоластичне викладання виробило найголовніші свої методи. Не дивлячись на те, що лише з XIV ст. він одержав практично повні статuti, вже з перших років існування користувався великою популярністю. З іноземців особливо охоче його відвідували іспанці і провансальці.

Інші ж університети - наприклад, у Віченці, в Ареццо, у Верчеллі, - проіснували недовго, до кінця XIV - поч. XV ст. Документи, що засвідчують їх діяльність мають не такі широкі відомості, як про перший і найчудовіший університет - Болонський. Більш тривалий час протрималися *studii generalis* в Сиєні (1246) і в папській курії в Римі (1244-1245).

"Чудова, наївна пора дитинства університетів" [4, 18], коли бродячі школярі мандрували по дорогах Італії і Франції, сподіваючись одержати відповіді на свої питання і осмислити закономірності навколишнього світу, сходилися в шкільні центри і створювали університети, закінчилася в XIII ст. XI-XIII ст. - "колиска" європейських університетів, період їх становлення і укладання основ величних будівель храмів науки наступних епох.

Подальший розвиток університетів в XII - XIV ст. багато в чому визначався тим, що головні політичні сили феодального суспільства визнали їх існування і спробували поставити на службу своїм інтересам. З настанням епохи розвиненого феодалізму і згортання централізованої монархії держава потребувала висококваліфікованих юристів, літописців, дипломатів, унаслідок чого університет одержував усіляку підтримку з боку влади.

Хронологія заснування університетів Італії: XI - XIII ст.

Таблиця 1

946 р.	Медична школа в Салерно
1158 р.	Болонський університет
1188 р.	Реджіо
1204 р.	Віченца
1215 р.	Ареццо
1222 р.	Падуя
1224 р.	Неаполь
1228 р.	Верчеллі
1244 - 45 рр.	Римська курія
1246 р.	Сиєна
1248 р.	Пьяченца

Перелік використаної літератури:

1. Документы по истории университетов Европы XII - XV вв. - Воронеж, 1973.
2. Из истории университетов Европы: Межвуз. сб. науч. тр. - Воронеж, 1984.
3. История Италии. В 3-х т. Т. 1,2. - М., 1971.
4. Культура и искусство западноевропейского средневековья. - М., 1981.

5. Нехаева С.В. Студенчество итальянских университетов в XIII - XVI вв.: Автореф. дисс... канд. филол. наук. - Саратов, 1994. - 21 с.
6. Поньон Э. Повседневная жизнь Европы в 1000 году. - М., 1999.
7. Тарле Е.В. История Италии в средние века. - СПб., 1901.
8. Университет: Энциклопедический словарь. - СПб., 1891. - Т.4. -С.303 - 306;Т.68.-С.750-757.
9. Федорова Е.В. Знаменитые города Италии: Рим, Флоренция, Венеция. Памятники истории и культуры. - М.,1985.